

TYČIOS IR NEPAKALTINAMUMO SANTYKIS: LYGINAMASIS ASPEKTAS

Daiva Jakimavičiūtė

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto magistrantūros I kursas
El. paštas daivute2003@yahoo.com*

Pagrindinės sąvokos: tyčia, nepakaltinamumas.

Santrauka

Straipsnyje pasitelkiant analizės, lyginamąjį ir apibendrinimo metodus nagrinėjamas tyčios ir nepakaltinamumo santykis, analizuojamas nepakaltinamo asmens padarytos nusikalstamos veikos teisinio vertinimo klausimas. Teigiama, kad nepakaltinamas asmuo gali veikti tyčia ir suvokti savo veiksmų neteisėtumą. Tokia mintis grindžiama Lietuvos ir Vokietijos baudžiamųjų įstatymų ir baudžiamosios teisės doktrinos analize ir lyginimu. Daroma išvada, kad, nesvarbu, koks, intelektualinis ar valinis momentas, daromoje veikoje buvo pažeistas, nepakaltinamo asmens padaryta veika gali būti pripažinta padaryta tyčia.

IVADAS

Tiek Lietuvos, tiek ir kitų šalių teisėsaugai labai dažnai iškyla elgesio vertinimo problema, kai tam tikras kriminalizuotas veikas padaro asmenys, sergantys psichikos ligomis ar kenčiantys nuo tam tikrų psichikos sutrikimų. Ši problema yra labai senai gvildinama, bet kiekvieną kartą, įvykus tokiam įvykiui, vėl yra iškeliamas. Atrodytų, kad įstatymuose gan aiškiai yra suformuluota taisyklė, kad nepakaltinamas asmuo tyčia padaryti nusikalstamos veikos negali, tačiau kartais nagrinėjant konkretų įvykį daroma ganėtinai priešinga išvada. Todėl šiame straipsnyje nagrinėjamas tyčios ir nepakaltinamumo santykis, siekiant įrodyti, kad, vis dėlto, tam tikrais atvejais, esant tam tikroms aplinkybėms, galima teigti, kad kaltininko nepakaltinamumas dar nereiškia tyčios nebuvimo veikoje. Norint pasiekti šį tikslą lyginama Lietuvos ir Vokietijos baudžiamosios teisės doktrina ir praktika.

Kartais Lietuvos Respublikos teismų praktikoje pasitaiko tokių teismų sprendimų baudžiamosiose bylose: „pilietis A, sirgdamas chroniška liga – paranoidine šizofrenija, <...> **tyčia** sužalojo kitą asmenį, <...> jo kaltė įrodyta liudytojų parodymais bei nukentėjusiosios parodymais. <...> teismas nutarė: už įvykdytą veiką <...> skirti priverčiamąsias medicininio pobūdžio priemones“ [1] bei „teismas nustatė, kad pilietis B, „sirgdamas lėtine psichikos liga – šizotipiniu sutrikimu, negalėdamas suprasti savo veiksmų esmės ir jų valdyti <...> **tyčia** sudavė smū-

gius. <...> pilietis B neatsako pagal Baudžiamuosius įstatymus, jam taikytinos priverčiamosios medicininio pobūdžio priemonės“ [2].

Iš tokių teismų sprendimų išplaukia, kad nepakaltinamu pripažintas asmuo gali veikti tyčia. Tačiau Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje teigiama, kad nepakaltinamas asmuo negali veikti tyčia [3, p. 326]. Atrodytų, kad teismai vartoja neteisingas formuluotes nepakaltinamo asmens veiką apibūdindami, kaip tyčinę. Tačiau baudžiamojoje teisėje galima rasti ir priešingų nuomonių. Pavyzdžiui, dar 1907 m. vokiečių teisininkas R. Frank darbe „Apibrėžiant kaltės sąvoką“ („Über den Aufbau des Schuldbegriffs“) išsakė tokią mintį, kad psichiškai negalūs asmuo gali suvokti savo veiksmus ir tai, kad tie veiksmai yra nusikalstami, ir netgi siekti pavojingų padarinių [4, p. 729]. Tokios pat nuomonės yra ir Vokietijos Federalinis teismas: „nepakaltinamas <...> asmuo, padarydamas veiką gali veikti tyčia ir objektyviają tam tikro baudžiamojo teisės pažeidimo neteisėtus veikos sudėtį gali realizuoti „sąmoningai ir valingai“ [5, p. 65]. Taigi, koks iš tiesų yra nepakaltinamumo ir tyčios santykis?

Tyčia Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje apibrėžiama kaip asmens psichinis santykis su daroma veika ir jos padariniais, kuris pasireiškia daromos veikos pavojingumo suvokimu, pavojingų padarinių numatymu ir jų siekimu arba nesiekimu [3, p.338].

Nepakaltinamumo sąvoka apibrėžta Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau LR BK) 17 straipsnyje – nepakaltinamumu pripažįstamas asmuo, jeigu darydamas draudžiamą baudžiamųjų įstatymų veiką dėl psichikos sutrikimo negalėjo suvokti jos pavojingumo arba valdyti savo veiksmų. Taip pat toks asmuo nėra traukiamas baudžiamojon atsakomybėn ir bausmė jam nėra skiriama, tačiau gali būti skirtos priverčiamosios medicinos priemonės [6].

Pagal Vokietijos baudžiamojo kodekso 20 straipsnį asmuo nėra traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, jei darydamas veiką, dėl psichikos ligos ar sutrikimo arba dėl sąmonės aptemimo, arba silpnaprotystės arba kitos rimtos psichinės patologijos, buvo nepajėgus suprasti savo veiksmų neteisėtumą [7]. Šios nepakaltinamumo definicijos esmė ta pati kaip ir pateiktos LR BK, t.y. asmuo dėl psichinės ligos nesuvokia savo veiksmų pavojingumo (neteisėtumo) arba nesugeba jų valdyti.

Analizuojant LR BK pateiktą nepakaltinamumo definiciją, galima išskirti tam tikrus jį sudarančius elementus, iš kurių vienas yra privalomas – psichikos liga, o antras, taip pat privalomas, gali būti alternatyvus:

- 1) arba susidėti iš abiejų elementų, t.y. nusikalstamos veikos pavojingumo suvokimo ir galėjimo valdyti savo veiksmus;
- 2) arba nusikalstamos veikos pavojingumo suvokimo, arba galėjimo valdyti savo veiksmus.

Nusikalstamos veikos pavojingumo suvokimas yra vadinamas intelektualiniu momentu, o galėjimas valdyti savo veiksmus – valiniu momentu. Tai, kad tyčia ir nepakaltinamumas turi labai aiškų ryšį per intelektualinį momentą, t. y. gebėjimą suprasti savo veiksmus, yra akivaizdu. Iš tyčios ir nepakaltinamumo apibrėžimų matoma, kad suvokimas suponuoja tyčią, o nesuvokimas dėl psichikos sutrikimo (ligos) – nepakaltinamumą. Taigi, jei tiriant baudžiamąją bylą yra nustatoma, kad asmuo suvokė, ką daro, ir žinojo, kad tai pavojinga (neteisėta), galima kalbėti

apie tyčinę veiką, o jei nesuprato savo veikos pavojingumo dėl psichikos sutrikimo (ligos), – apie nepakaltinamumą.

Tačiau kyla klausimas, koks tyčios ir nepakaltinamumo santykis per valinį momentą?

Tyčiai, kaip kaltės formai, būdinga tai, kad asmuo, darydamas nusikalstamą veiką, suvokė jos pavojingą pobūdį, numatė pavojingų padarinių kilimo galimybę ir/arba norėjo, kad šie padariniai kiltų, arba nenorėjo, bet sąmoningai leido jiems kilti.

Nepakaltinamumui būdingas arba nusikalstamos veikos pavojingumo nesuvokimas, arba nusikalstamos veikos pavojingumo suvokimas, bet negalėjimas savo veiksmų valdyti.

Taigi, valinis tyčios momentas pasireiškia padarinių siekimu arba sąmoningu leidimu jiems kilti, o nepakaltinamume – negalėjimu savo veiksmų valdyti.

Kalbant apie asmens valią ir galėjimą susilaikyti nuo veiksmų, kai suvokiama, kad tie veiksmai yra neteisėti, kyla klausimas, ar įmanoma ko nors siekti nesugebant savęs sukontroliuoti, atsispirti savo potraukiams, norams. Jei tai yra įmanoma, galima kalbėti apie tyčią kaltininko veiksmuose, kurių jis nesugeba valdyti (kontroliuoti). Jei negalėjimas valdyti savo veiksmų nesuderinamas su nusikalstamos veikos padarymo noru (siekiu), tokiu atveju negalima kalbėti apie tyčios galimybę.

Vienas iš pavyzdžių, pagrindžiančių mintį, kad ir psichikos liga sergantis asmuo gali veikti tyčia, yra kleptomanija sergančio asmens padaryta vagystė. Kleptomanijai būdingas nevaldomas potraukis, noras imti, savintis svetimus „ne vietoje padėtus“ daiktus. Kaip rodo praktika ir įvairūs tokių asmenų psichikos tyrimai kleptomanijai dažniausiai žino, kad jiems negalima savintis svetimų daiktų, jie žino, kad tai neteisėta ir draudžiama, tačiau jie vistiek tai daro. Kodėl? Pagrindinė priežastis ir yra esminis ligos požymis – nenugalimas noras savintis svetimus daiktus.

Taigi, kleptomanas pasisavindamas svetimą daiktą, suvokia, kad tai įstatymo draudžiama veika, jis nori tai daryti ir negali sukontroliuoti savo noro (potraukio). Kitaip tariant, jis vagia tyčia, bet pripažįstamas nepakaltinamu dėl psichikos ligos – kleptomanijos ir negalėjimo valdyti savo veiksmų.

Kitas pavyzdys galėtų būti išžagininimus ir seksualinius prievartavimus padariusių asmenų, kurie serga įvairiomis psichikos ligomis (pvz.: manijom), būdžiamosios atsakomybės klausimas. Jei yra nustatoma, kad asmuo serga tam tikra manija ir, pavyzdžiui, yra pripažįstamas seksualiniu maniaku, jis pripažįstamas nepakaltinamu. Tačiau manijoms būdingas veiksmų suvokimas, jų noras, bet negalėjimas atsispirti savo potraukiams, kurie dažnai yra neteisėti.

Manyčiau, tokiais atvejais asmuo turi būti pripažįstamas nepakaltinamu ir jam skiriamos priverstinės medicinos priemonės, tačiau jo veika gali būti pripažįstama padaryta tyčia.

IŠVADOS

1. Jei tiriant nusikalstamą veiką paaiškėja, kad asmuo nesuprato savo veikos pavojingumo dėl psichinės ligos, jis yra nepakaltinamas ir jo veikoje nėra tyčios.

2. Tais atvejais, kai asmuo suvokia savo veiksmų pavojingumą ir netgi siekia atitinkamų padarinių, tačiau dėl psichikos sutrikimo (ligos) negali susivaldyti, galima teigti, kad asmuo yra nepakaltinamas ir nėra traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, tačiau nusikalstama veika buvo padaryta tyčia. Tokiais atvejais teismai, teigdami, kad nepakaltinamas asmuo veikė tyčia, yra visiškai teisūs.

LITERATŪRA

1. Vilniaus m. 3 apylinkės teismas, byla Nr. 1-131-09/03.
2. Vilniaus m. 3 apylinkės teismas, byla Nr. 1-124-07/03.
3. V. Piesliakas Lietuvos baudžiamoji teisė, pirmoji knyga. Justitia, Vilnius, 2006.
4. C. Roxin Strafrecht: Allgemeiner Teil, München: Beck, 1997.
5. J. Wessels Baudžiamoji teisė: bendroji dalis, Eugrimas, Vilnius, 2003.
6. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas, patvirtintas 2000m. rugsėjo 26d., įstatymu Nr. VIII-1968, įsigaliojo 2003m. gegužės 1d. // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.
7. Penal Code of the Federal Republic of Germany, Translated by Joseph J. Darby, The Amerind Series of Foreign Penal Codes, vol. 28, <http://wings.buffalo.edu/law/bclcl/germind.htm>, prisijungimo laikas 2006-12-20.

RELATION OF INTENTION AND INSANITY: COMPARATIVE ASPECT

*Daiva Jakimavičiūtė
Mykolas Romeris University*

Keywords: *intention, insanity.*

Summary

The article deals with relation of intention and insanity, analysing question can mentally ill person to be responsible for committing a crime intentionally.

The author states that mentally ill person is able to commit a crime intentionally and act with the knowledge of wrongfulness of his actions. This point is based on analysis of theory of Lithuanian and German criminal law.

The author states that in those cases when the crime is committed by the person who was mentally ill and couldn't realize that his actions were dangerous and unwarranted, the person can't be responsible for intentional crime. In other cases when the person realises the dangerousness of his actions and the unwarranted result is his aim but he is not able to control himself because of mental illness, we can point that he acted intentionally but can be excused by the court.

